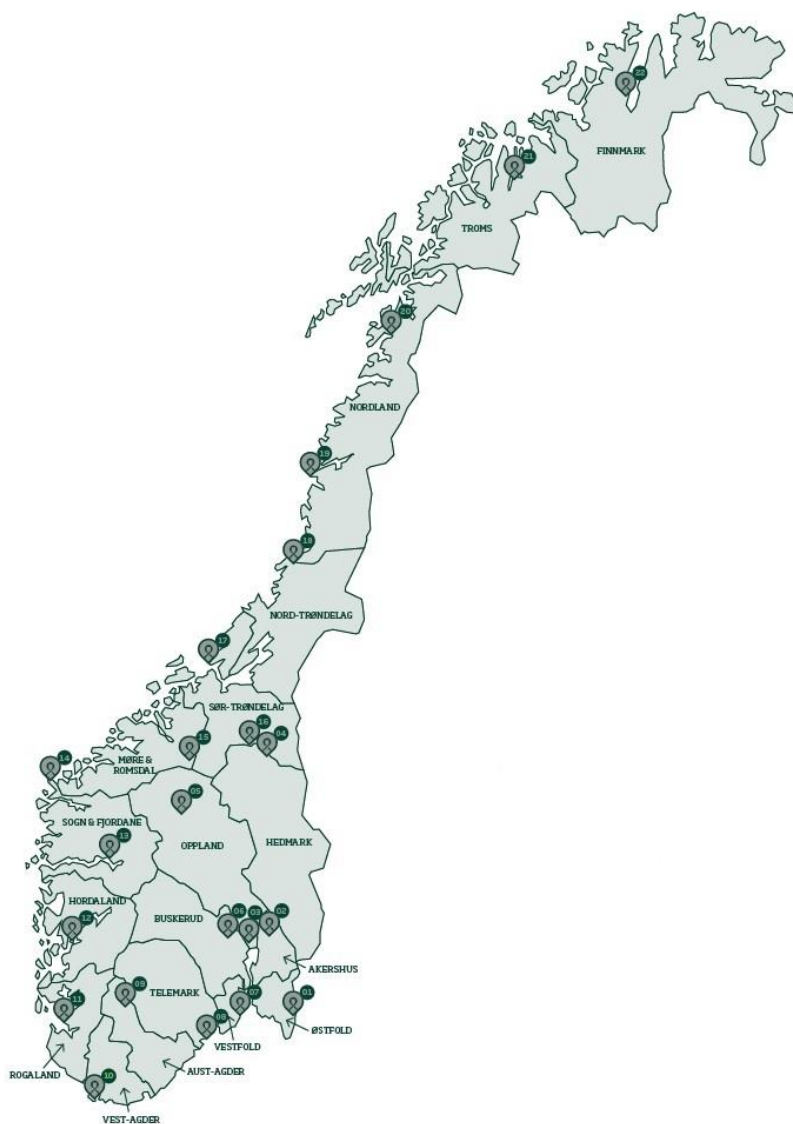

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket

Årsrapport 2015

MARS 2016

Rapport	<i>Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Årsrapport 2015.</i> Miljødirektoratet, Riksantikvaren og Landbruksdirektoratet
Dato	7.3.2016
Ansvarlige	Lise Hatten, Finn Katerås, Ragnhild Hoel, Jostein Løvdal, Cecilie Askhaven og Per Guldbrand Solli
Bidragstere	Kari Stuberg, Turid Trötscher og Carl Erik Semb

Innhold

INNHOOLD	3
1. ARBEIDET I DIREKTORATENE I 2015	5
GENERELT OM ARBEIDET I DIREKTORATENE.....	5
DAGSSAMLING FOR FORVALTNINGEN	5
NY FORSKRIFT	5
FORMIDLING	5
FOTODOKUMENTASJON OG NETTLØSNING FOR FORMIDLING AV BILDER	7
OMRÅDER SOM FIKK SÆRSKILT OPPFØLGING I 2015.	8
OPPFØLGING UDISPONERTE MIDLER OG UTESTÅENDE ANSVAR I 2015	8
2. TILTAK FOR IVARETAKELSE AV KULTURMINNER, BIOLOGISK MANGFOLD OG LANDSKAP I 2015.....	9
KULTURMINNER	9
BIOLOGISK MANGFOLD.....	9
LANDSKAPSRELATERTE TILTAK.....	10
3. ORGANISERING OG SAMHANDLING.....	12
INTERESSE OG ENGASJEMENT FRA GRUNNEIERE/DRIVERE	12
KOMMUNENS MEDVIRKNING	12
FYLKESNIVÅETS ROLLE	12
ANDRE AKTØRER	13
4. EKSISTERENDE OG FRAMTIDIGE ”TRUSLER” FOR OMRÅDENE	14
5. UTADRETTET INFORMASJON	15
AKTIVITETER OG ARRANGEMENTER	15
<i>UTVALGTE KULTURLANDSKAP I JORDBRUKET</i> I MEDIA, PUBLIKASJONER OG ANDRE KANALER	15
SKILTING	16
FORMIDLING I FORBINDELSE MED FOTOGRAFERING.....	16
KUNNSKAPSOVERFØRING OG ERFARINGSUTVEKSLING	17
6. NÆRINGSUTVIKLING.....	18
STATUS OG PERSPEKTIVER FOR NÆRINGSUTVIKLING/TILLEGGSAKTIVITETER.....	18
7. FORDELING AV MIDLER PÅ ULIKE FORMÅL I 2015.....	19
DRIFT OG ENGANGSKOSTNADER I 2015	19
FORDELING ULIKE TILTAKSKATEGORIER I 2015.....	19
 VEDLEGG 1. ÅRSRAPPORTERING 2015. FORBRUK ALLE OMRÅDER.....	 26

Denne rapporten oppsummerer arbeidet med *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* ved årsskiftet 2015/2016. Årsrapporten følger samme mal som tidligere år. Kapittel 1 omhandler direktoratenes arbeid. Hovedtrekk fra fylkenes/områdenes årsrapportering 2016 er gjengitt i kapittel 2-6.

Rapporten gir opplysninger om omfang av gjennomførte tiltak i områdene, organisering og samhandling, eksisterende og framtidige trusler for områdene, utadrettet informasjon og næringsutvikling i 2015. Det er som tidligere gjort en sammenstilling av aktivitetsnivå innenfor de ulike tiltakskategoriene kulturminner, biologisk mangfold og landskapsskjøtsel. Kapittel 7 omhandler fordeling av tildelte midler på ulike formål i 2015.

Dokumentet må ses i sammenheng med notat av 7.3.2016, som viser hvordan midlene fra særskilt bevilgning 2016 over jordbruksoppjøret og KLDs budsjett til *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* ønskes fordelt mellom fylker/områder.

1. Arbeidet i direktoratene i 2015

Generelt om arbeidet i direktoratene

Samarbeidet mellom Landbruksdirektoratet, Riksantikvaren og Miljødirektoratet er godt. Det er over tid utviklet gode og forutsigbare rutiner. Kontinuiteten i samarbeidet bidrar til en god prosess mot fylker, kommuner og grunneiere.

Rapportering, fordeling av midler til områdene og tilrettelegging og oppfølging av arbeidet i fylkene er fortsatt kjernevirksomheten i direktoratenes arbeid med *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*. Høsten 2015 har vi arbeidet med ny forskrift for *Utvalgte kulturlandskap* og verdensarvsatsingen over LUF. Gjennomføring av profilering (skilting m.m.) som startet opp i 2014, er fulgt opp i fjoråret. Her vil det også bli en del arbeid i året som kommer.

Direktoratene har hatt ett møte med departementene, i tillegg til interne møter. Hovedtyngden av kontakten til fylkene går mellom Landbruksdirektoratet og landbruksavdelingene i fylkene.

Dagssamling for forvaltningen

Det ble gjennomført en dagssamling for forvaltningen 21. april, hos Landbruksdirektoratet i Oslo. Temaer på samlingen var blant annet økonomiske og juridiske betraktninger rundt en avtalebasert forvaltningsmodell, herunder ønsket fra departementene om en forskrift for ordningen, videre jobbing med gode mål for områdene, erfaringer fra årets fotografering og nettløsning for formidling av bilder. Av departementene deltok kun LMD. Faglagene var invitert, men deltok ikke.

[Link til referatet fra dagssamlingen](#)

Ny forskrift

I jordbruksoppgjøret i 2015 ble det bestemt at *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* og jordbrukets andel av økonomisk støtte til verdensarvområdene Vestnorsk Fjordlandskap og Vegaøyen skulle slås sammen og få felles forskrift. Direktoratene har høsten 2015 arbeidet med et forslag til forskrift. En referansegruppe med representanter fra fire fylker og alle tre fagfelt har gitt verdifulle innspill i prosessen.

Formidling

I 2015 er det gitt ut to nyhetsbrev, ett i juli og ett i desember. Nyhetsbrevene inneholder som regel to-tre større saker fra områdene, relevant sentral informasjon og «nytt fra områdene», der et flertall av fylkene bidrar. Brevene synliggjør aktivitetene i områdene gjennom tekst og bilder. De sendes til alle grunneiere i de utvalgte kulturlandskapene, forvaltningen og faglagene, enten på e-post eller med post. Nyhetsbrevene ligger også på direktoratenes hjemmesider og www.utvalgtekulturlandskap.no

Det internasjonale tverrfaglige nettverket *CHeriScape (Cultural Heritage in Landscape, 2014-16)* arrangerte en europeisk landskapskonferanse i Oslo i mai 2015. Nettverket tar opp ulike tema knyttet til sammenhengen mellom landskap og kulturarv, blant annet forankret i Den europeiske landskapskonvensjonen. Tema i mai var *Landscape as Community*. Direktoratene laget en poster om *Utvalgte kulturlandskap*, og det var stor interesse for satsingen fra andre europeiske land (se baksiden av rapporten).

Sommeren 2015 sto departementene for viktig formidling fra områdene. Fylkene sendte på bestilling inn mange gode historier som grunnlag for «sommerserier» som ble publisert på LMDs hjemmesider og KLDs facebookside i perioden juli-august 2015.

www.utvalgtekulturlandskap.no brukes i stor grad som en «fagside» der nyttig informasjon for forvaltningen legges ut og informasjon om områdene oppdateres jevnlig. *Utvalgte kulturlandskap* har egen side på Facebook som til en viss grad brukes som informasjonskanal. Det har vært relativt liten aktivitet her i 2015, bortsett fra mange saker i sommermånedene da KLDs Facebook-saker ga mulighet til deling.

Flere av fylkene har i 2015 satt opp skilt i henhold til grafisk profil. I kapittel 5 står det nærmere om hvilke områder dette er. Alle områdene arbeider med planer for skilting, og flere skilt er planlagt oppsatt i løpet av etterjulsvinteren 2016. Av tilsendte foto ser vi at områdene løser oppsetting av skilt på ulike måter.

Fotodokumentasjon og nettløsning for formidling av bilder

Oskar Puschmann fra NIBIO hittil fotografert i 17 av de 22 områdene:

Fylke	Område	Foto/refoto
Østfold	Bøensætre med plasser	2007*, 2009*, 2013
Akershus	Øya–Nordre Eik	2014
Oslo	Nordmarksplasser	2014
Hedmark	Vangrøftdalen-Kjurudalen	2012
Oppland	Nordherad	2014
Buskerud	Steinsletta	2014
Vestfold	Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme	2015
Telemark	Jomfruland og Stråholmen	2008*, 2010*, 2011*, 2015
Aust-Agder	Rygnestad og Flateland	2011
Vest-Agder	Vest-Lista	2015
Rogaland	Hodne-Vikevåg, Helland-Bø og Førsvoll	2011, 2014
Hordaland	Gjuvslandslia	2011
Sogn og Fjordane 1	Grinde-Engjasete	
Sogn og Fjordane 2	Hoddevik-Liset	
Møre og Romsdal	Fjellgardane og seterdalane i Ø Sunndal	2012
Sør-Trøndelag 1	Seterdalene i Budalen	
Sør-Trøndelag 2	Tarva	
Nord-Trøndelag	Skei	2010*,
Nordland 1	Engan-Ørnes og Kjelvik	2008*, 2010*, 2013
Nordland 2	Blomsøy-Hestøy og Skålvær	2015
Troms	Skårfvåggi/Skardalen	2013
Finnmark	Goarahat og Sandvikhalvøya	

Tabell 1 Fotograferte områder så langt

* Noe fotografering fra NIBIO uavhengig av oppdraget fra direktoratene

Fotograferingen innebærer både førstegangsfotoografering og refotografering av gamle og nyere bilder. Med 2016-sesongen vil alle områdene være fotografert. Vi vil da ha en unik samling med bilder som visualiserer både historiske landskapsendringer og hvordan tiltak som følge av satsingen kan reversere uønsket utvikling. Vi får stadig flere bildepar som viser resultatene av satsingen. Bildene formidles gjennom lokale og regionale foredrag. Fotograferingen er et viktig verktøy for å øke kunnskap og bevissthet og stimulere til økt deltakelse, eierskap og engasjement både hos grunneiere/drivere, lokalbefolkning og i forvaltningen.

I 2015 ble det inngått avtale med IT-konsulenten PressIT om utvikling av nettløsning for formidling av bildene som blir tatt og samlet inn av NIBIO. De tre direktoratene bidrar med egne ressurser i arbeidet, og prosjektet skjer parallelt utviklingen av et eget datasett for *Utvalgte kulturlandskap* i Naturbase. Utviklingen av nettløsningen startet opp i slutten av 2015 og vil bli ferdigstilt i 2016.

Områder som fikk særskilt oppfølging i 2015.

Ingen av områdene har meldt om behov for særskilt oppfølging i 2015. Det har vært kontakt underveis med fylkene som i 2014 fikk ny koordinator, og utviklingen i disse områdene ser ut til å gå i riktig retning. Begge områdene i Sogn og Fjordane kan vise til positiv utvikling i 2015, og det er nye grunneiere på Bøensætre som trolig vil styrke ivaretagelsen av biologiske og kulturhistoriske verdier i området.

I Øvre Sunndal er man i gang med et større næringslivsprosjekt, der det utvalgte området inngår som en del av prosjektet. Miljødirektoratet deltok på et lokalt møte om prosjektet på Gjøra i november, og er i dialog med de lokale initiativtakerne.

Oppfølging udisponerte midler og utestående ansvar i 2015

Direktoratene har fulgt opp bruken av tildelte midler. Ansvar ved årsskiftet 2015/2016 er i overkant av 15 mill. kroner. Det er omtrent på nivå som i fjor, en liten nedgang på i underkant av 400 000 kroner. Tatt i betraktning at det her er snakk om mange investeringsprosjekter er ansvaret lavt. Fylkene følger opp arbeidsfrister og inndrar midler ved behov. Det ble i 2015 inndratt om lag 2 mill. kroner.

Udisponerte midler ved årsskiftet er omtrent som i fjor, om lag 650 000 kroner. Fylkene rapporterer at en stor del av disse er tiltenkt reelle prosjekter (blant annet ulike typer investeringstiltak, skilt og oppdatering av skjøtselsplaner), men avtale er ennå ikke inngått. Som tidligere vil midlene overføres og vil bli fordelt på nytt av fylkene i 2016.

2. Tiltak for ivaretagelse av kulturminner, biologisk mangfold og landskap i 2015

Områdernes landbruksproduksjon er grunnlaget for miljøtiltakene som gjennomføres i de utvalgte kulturlandskapene. Vi viser til fjorårets årsrapport for en kort oppsummering av hva slags type landbruksproduksjon som finnes i områdene.

Fra og med 2013 var opplysninger om gjennomførte tiltak for et utvalg miljøindikatorer en del av årsrapporteringen fra fylkene/områdene. Miljøindikatorene er spredt på temaene kulturminner, biologisk mangfold og landskapsrelaterte tiltak. Innen landskapsrelaterte tiltak inngår opplysninger om beiting.

Malen for rapportering har vært uendret de siste år, og direktoratene får en gjennomgående god oversikt over utviklingen i områdene gjennom rapporteringen. Fylkene gir noe varierende opplysninger om tall for de ulike miljøindikatorene, og vi ser at spørsmålstillingene i årsrapporten ikke alltid er presise nok. Tallene vi oppgir her i rapporten er derfor minimumstall.

Kulturminner

I 2015 er det utarbeidet 13 nye tiltaksplaner eller tilstandsvurderinger for kulturminnetiltak, og minst 53 nye kulturminner er registrert.

Tabell 2 viser antall tiltak det er jobbet med for et utvalg kulturminneindikatorer i 2015. Tiltakene er ikke nødvendigvis ferdigstilt, da f.eks. istandsetting av et hus kan ta lang tid. Tallene sier derfor først og fremst noe om aktivitetsnivået.

	Antall tiltak	Kommentar
Automatisk freda kulturminner	5 (2014: 29)	Skjøtsel av gravhauger inngår i denne kategorien.
Steingjerder/skigarder	1375 løpemeter (2014: 1272)	
Bygninger	40 (2014: 74)	
Andre kulturminner	8 (2014: 5)	Eks kjeksbåt i Troms

Tabell 2. Kulturminnetiltak i 2015

Biologisk mangfold

En del fylker er i gang med oppdatering av skjøtelsplaner, samtidig som det fortsatt utarbeides nye. I 2015 har det vært arbeidet med 42 skjøtelsplaner/beitebruksplaner, og det har vært gjennomført 7 registreringer av biologisk mangfold.

Tabell 3 viser gjennomførte tiltak i 2015 for et utvalg biologisk mangfold-relaterte indikatorer. Tallene er minimumstall, da ikke alle fylkene har oppgitt tall.

	Areal tiltakene omfatter (daa)	Kommentar
Skjøtsel av de utvalgte naturtypene slåttemark og slåttevær	894,3 daa (2014: 570)	Slåttemark utgjør så godt som hele dette arealet. Noe fulldyrka er iberegnet her.
Restaurering av de utvalgte naturtypene slåttemark og slåttevær	114 daa (2014: 353)	Slåttemark utgjør så godt som hele dette arealet
Skjøtsel av utvalgt naturtype kystlynghei	10 862 daa (2014: 12 670)	
Restaurering av utvalgt naturtype kystlynghei	75 daa (2014: 64)	
Tiltak i andre biologisk verdifulle arealer (istandsetting og skjøtsel)	25 800 daa (2014: 28 950)	Hoveddelen av arealet er naturbeitemark og beiteskog, men også arealer som strandeng, sanddyner med mer inngår her.
Skjøtta styvingstrær	0 (2014: 3)	Tallet oppgir antall trær
Fjerning av fremmede arter	17 tiltak (2014: 5)	Rynkerose, kjempespringfrø og sitkagran

Tabell 3. Biologisk mangfold-relaterte tiltak 2015

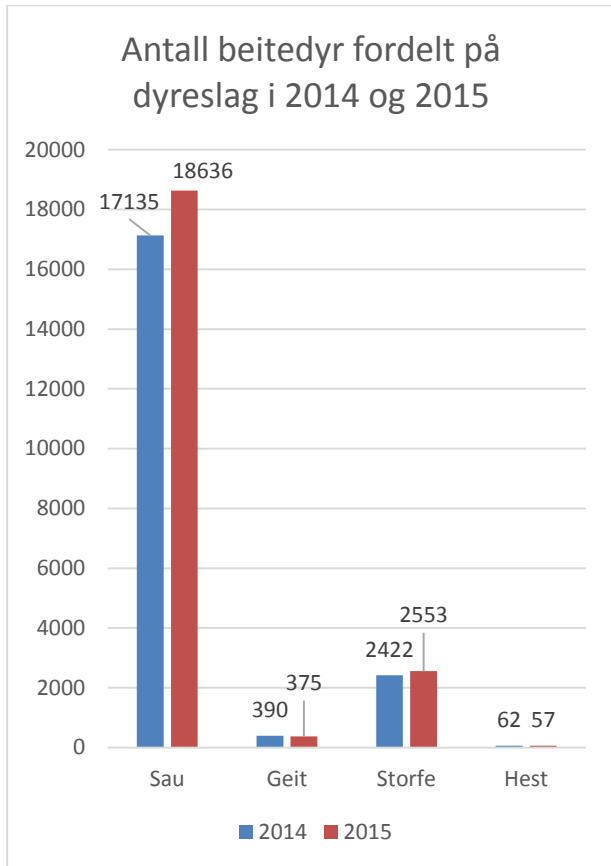
Landskapsrelaterte tiltak

Ulike former for ryddetiltak som ikke er direkte koblet til spesielt verdifulle biologiske eller kulturhistoriske forekomster er regnet hit, sammen med oversikt over antall beitedyr. Noe beiting av arealer som også anses som landskapsrelaterte tiltak, er valgt ført på biologisk mangfold-retta tiltak i avsnittet ovenfor.

Det er gjennomført tiltak på til sammen 2900 daa. Vi vet at dette tallet er større, da mange ikke har oppgitt areal. Dette omfatter mange ulike areal typer. Målet med ryddingen kan være svært ulikt, fra rydding langs stier og veier for bedre utsikt og fremkommelighet til rydding av beiter og av landskapsestetiske hensyn.

Det er gjennomført ryddetiltak langs mer enn 47 km med stier og veier. I tillegg kommer 8 ryddeaksjoner av søppel. Innenfor de utvalgte kulturlandskapene er 43 setre i drift. Dette er 1 mindre enn i 2014.

I de utvalgte områdene er det til sammen minst 21 500 dyr på beite. Det reelle tallet er noe høyere, da ikke alle områdene har oppgitt dyretall. Figuren nedenfor viser fordelingen av antall på ulike dyreslag. Både storfe, småfe og rein beiter i de utvalgte områdene. Vi har ikke opplysninger om tall for rein på beite.

Figur 1: Fordeling av antall beitedyr på ulike dyreslag 2014 og 2015

3. Organisering og samhandling

Som tidligere har forvaltningen av områdene lokal forankring og er basert på frivillige, privatrettslige avtaler med grunneiere og drivere. Avtaleparter og samarbeidsparter vil kunne variere noe, men det er naturlig tatt i betraktning den store variasjonen vi ser med hensyn til landskapstype, størrelse, antall involverte grunneiere, type drift m.m. De fleste steder er organiseringen internt i området omtrent som tidligere.

Fylkesmannens landbruksavdeling er i alle områder tilskuddsforvalter på vegne av staten. Kommunen har mange steder en sentral rolle, som tilrettelegger og kontaktpunkt. Frivillige organisasjoner, næringsorganisasjoner m.fl. har i tillegg til grunneier/brukere/drivere mange steder også i 2015 vært involvert som aktive parter.

Interesse og engasjement fra grunneiere/drivere

Nye eiere på Bøensætre i Østfold kom på plass i 2015, og dette innebar overgang fra kommunalt til privat eierskap. Nye eiere er positive og kjenner området godt fra før. De er i gang med å gjennomgå forvaltningsplan og skjøtselsplaner, i tråd med ønsker og muligheter de ser som nye eiere.

Flere områder melder om økt interesse blant grunneierne i 2015, blant annet Øya – Nordre Eik i Akershus og Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme i Vestfold. Her er flere grunneiere blitt med i arbeidsutvalget og flere grunneiere er aktive. I Budalen i Sør-Trøndelag har det kommet to nye seterbrukere. I begge områdene i Sogn og Fjordane er det en positiv utvikling blant grunneierne. På Grinde har synlige resultater av konkrete prosjekter bidratt positivt, og i Hoddevik har arbeidet med skjøtselsplan bidratt til fornyet engasjement. På Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal i Møre og Romsdal, ble to områderepresentanter med i den lokale organiseringen for første gang i fjor, og dette har fungert veldig bra.

Kommunens medvirkning

Forankring i kommunen er viktig for å sikre god forvaltning i områdene. Erfaringer viser at arbeidet i områdene fungerer mye bedre når kommunen er part i arbeidet. Kommunene medvirker i stor grad i de fleste områder. Arbeidsdelingen mellom kommunen og regional forvaltning oppleves også i de fleste områdene som god.

I begge områdene i Sogn og Fjordane har det vært en positiv utvikling i kommunenes deltakelse. Her meldes det tilbake om positive kommuner, godt samarbeid og ønske om større eierskap!

I Rogaland er det bekymring for kommunens ressursbruk på *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket*, og at redusert bemanning på landbrukskontoret er utfordrende for både grunneiere og fylket.

I Finnmark er det fortsatt noen utfordringer knyttet til forankring av arbeidet i kommunen, men det er nå stor tro på at det går den riktige veien.

Fylkesnivåets rolle

Det generelle inntrykket er at samarbeidet på regionalt nivå fungerer bra. En del fylker melder at involveringen fra fylkeskommunen og Sametinget ble styrket i 2015. Noen landbruksavdelinger ønsker at miljøvern- og regional kulturminneforvaltning hadde hatt mer tid og vist mer initiativ. Det er landbruksavdelingene som utfører mesteparten av arbeidet som er lagt til fylkene, slik det jo også er

lagt opp til. Riksantikvaren og Miljødirektoratet følger opp sine «fylkesetater» som tidligere gjennom signaler i hhv. prioriteringsbrev og embetsoppdrag.

Andre aktører

Andre aktører er involvert i *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* på ulikt vis. Vi viser til tidligere årsrapporter for mer informasjon om dette.

4. Eksisterende og framtidige "trusler" for områdene

I flere av områdene nevnes det nye utfordringer i 2015. Truslene varierer:

- Nødvendige investeringstiltak som må fremskyndes i planen fordi de har blitt mer akutte (Hordaland: grunnmur sag)
- Økt forekomst av arter som gjør arbeidet mer krevende (Telemark. Gjess, Nordland 2:vånd og veitistler)
- Lyngdød (Tarva)
- Planlagte tiltak som kan berøre området (Troms: reguleringsplan for småbåthavn der tilrettelegging og hensyn til kulturlandskapet ikke er innarbeidet enda. Buskerud og Telemark – se under)
- Bruksnedlegging (Møre og Romsdal: to brukere som har hatt beitedyr i området slutter)
- Manglende personalressurser i kommunen hindrer framdrift (Rogaland)
- Fortsatt manglende vannforsyning (Tarva)

Steinssletta, Buskerud: Statens vegvesen og Jernbaneverket la i februar 2015 frem sin anbefaling av trasé for ny E16 og Ringeriksbanen mellom Skaret og Hønefoss i Buskerud. Den anbefalte traséen berører et Ramsar-område, derfor ble det en ny runde i 2015. Ramsar-sekretariatet deltok på en befaring sommeren 2015, og Statens vegvesen og Jernbaneverket arrangerte en to-dagers samling for å drøfte kompensierende tiltak for alle de tre aktuelle traséene. På denne samlingen deltok både Riksantikvaren, Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet. Statens vegvesen og Jernbaneverket gikk i februar 2016 igjen inn for et alternativ som ikke berører Steinssletta. Endelig beslutning vil trolig foreligge i løpet av 2016.

Jomfruland og Stråholmen, Telemark: I forbindelse med Kragerøs forslag til kommuneplan for 2014-2016 har Fylkesmannen kommet med innsigelser til noen av forslagene. Et av punktene gjelder omdisponering av dyrka mark innenfor det utvalgte kulturlandskapet på Jomfruland. Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet har gitt sine faglige vurderinger til hhv. KLD og LMD.

På Nordmarksplassene er det en utfordring at de mangler beitedyr. På grunn av regler om flytting av dyr mellom fylker er det heller ikke mulig å få beitedyr fra Akershus inn i området.

5. Utadrettet informasjon

Aktiviteter og arrangementer

I et flertall av områdene har det vært ulike arrangementer i 2015. Dette omfatter både arrangementer for grunneiere og brukere i områdene og arrangementer åpne for alle. Det har blitt arrangert dugnader, slåttedager, kurs i skjøtselstiltak, folke- og grendemøter, naturlos, markvandring, omvisninger, foredrag, sommerfester, høsttakkefest, seterpub og museums kafè. Mange arrangementer som slåttedager og fester er godt besøkt med deltakerantall i størrelsesorden 40-80 personer. Miljøgruppa i Nordisk ministerråd har besøkt Øya-Nordre Eik.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket i media, publikasjoner og andre kanaler

Det har også i 2015 vært flere nyhetsoppslag fra de utvalgte områdene. 9 områder har rapportert om lokale/regionale medieoppslag og det har vært 2 reportasjer i NRK fra to av områdene, mens 6 områder har rapportert om regionale eller riksdekkende medieoppslag der områdene er profilert eller satt inn i en større sammenheng som f.eks. gjengroing. Her er noen eksempler:

- Media
 - Besøk av NRK radio (Norgesglasset) i Øya-Nordre Eik.
 - Artikler om Kulturlandskapskolen og refotografering i Tønsbergs blad
 - Info til Farsunds avis/Lister i forbindelse med refotograferingsprosjektet
 - Bondevennen, Stavanger Aftenblad og lokalavis invitert til bygdekveld om bl.a. refotografering og til ordførerens fottur
 - NRK Ut i naturen viste skjøtsel av slåttemark i Svøu/Svisdal
 - Avisoppslag i Driva (lokalavis) om nye turstier og nytt sauefjøs i området i Øvre Sunndal
 - Oppslag i Fosna-Folket (lokalavis) og familiedag på Tarva
 - Omtale av arrangementer i Engan-Ørnes og Kjelvik i lokalmedia
 - Stort oppslag i Helgelands Blad om refotografering i Blomsøy-Hestøy og Skålvær
 - Reportasje i «Framtid i Nord» fra Skárfvággi/Skardalen
 - To avisartikler (Sagat og Finnmarks dagblad) om slåttedagen i Goarahat og Sandvikhalvøya
- Internett/facebook
 - Arrangementer kunngjøres på Fylkesmannens nettside og facebookside, samt *Utvalgte kulturlandskaps* facebookside (Hedmark, Rogaland)
 - Steinssletta; nettsiden leses
 - *Utvalgte kulturlandskap* på Rennesøy kommunes nettsider
- Trykksaker/Brosjyrer:
 - Nytt opptrykk av Jomfrulandsbrosjyra
 - Turguiden «På tur i Listalandskapet» er trykt i nytt opplag på norsk, tysk og engelsk
 - Det har vært trykket opp flere rapporter og brosjyrer for Skárfvággi/Skardalen med finansiering fra andre midler

- Nettsider
 - Områdene i Buskerud (www.steinsletta.no/), Oppland (<http://nordherad.no/>) og Troms (www.skardalen.com) har egne hjemmesider. Områdene i Hedmark og Vestfold har egne sider på fylkesmannens nettside. I Rogaland har Røsslyngen beitelag egen nettside (<http://www.beitelaget.no/>)
 - Flere fylkesmenn rapporterer om aktiv bruk av sine nettsider til informasjon om *Utvalgte kulturlandskap*. Mange berørte kommuner har også informasjon på sine nettsider.
 - Noen områder har egen side på facebook
- Annet:
 - Kulturlandskapskolen i Vestfold har synliggjort *Utvalgte kulturlandskap*. Informasjon er lagt ut på flere steder, blant annet www.oslofjorden.org
 - Formidling på FMHedmark om nominasjon til nasjonal kulturlandskapspris

Skilting

Skilting er et viktig tiltak for profilering og tilrettelegging for bruk av områdene. Flere områder har arbeidet med dette i 2015:

- Vangrøftdalen/Kjurrudalen: Skilting langs slåttesti og infoplakater rundt Utistuvollen med logo/maler for UKL. Samordning med Nasjonalparkstyret om utforming.
- Steinsletta: Satt opp flere skilt i området.
- Nye henvisningsskilt Jomfruland
- Nytt informasjonsskilt ved Skeibrokkstøtta (Vest-Lista)
- Tre nye informasjonsskilt ved freda kulturminne langs turstiene i (området i Rennesøy)
- Gjuvlandslia: Satt opp skilt som viser inn i området
- Tarva: Det er jobbet med skilting og infotavler. Alle små skilter er nå oppe og tre store infotavler settes opp i januar 2016
- Budalen: Det er laget ny kulturminnesti på Museumssetra med skilt. Besøksstrategi for Forhollhogna nasjonalpark med omkringliggende landskapsvernområder er på høring. UKL ses i sammenheng med dette. Det arbeides med infotavle i tilknytning til seterveien Jelant-Mosvollen.
- Arbeid med 20 nye skilt på Skei, delvis oppsatt 2015
- Midlertidige informasjonstiltak på Goarahat og Sandvikhalvøye i forbindelse med slåttedag

Formidling i forbindelse med fotografering

Fotodokumentasjon og refotografering ble som nevnt gjennomført i fire nye områder i 2015 av Oskar Puschmann fra NIBIO. Arbeidet innebærer også omfattende formidling i form av lokale landskapsforedrag, foredrag for forvaltningen, flere avisoppslag og ett TV-innslag på NRK Dagsrevyen. Interessen fra media, forvaltning og det allmenne publikum er stor. I Vest-Agder ble det avholdt både lokalt og regionalt foredrag og i Nordland ble det holdt lokale foredrag for begge de to områdene i fylket.

For 2016 er dato fastsatt for presentasjon lokalt og regionalt for både Vestfold og Telemark. Det ble videre i 2015 holdt lokale foredrag i Rogaland, Akershus og Buskerud, samt at Nordmarksmaterialet fra Oslo-området ble vist for Naturvernforbundet i Oslo og Akershus. Ulike praktiske årsaker gjør at

foredrag på fylkesnivå er blitt utsatt, dette gjelder Møre og Romsdal og Østfold fra 2013, Oslo og Akershus fra 2014 og Nordland fra 2015. Målet er å få disse presentert i løpet av våren 2016.

Kunnskapsoverføring og erfaringsutveksling

Samlinger oppleves av mange som nyttige. I 2015 var det ikke nettverkssamling, men også i fjor har noen fylker besøkt hverandre for å utveksle erfaringer og bistått hverandre med råd om organisering og forvaltning.

6. Næringsutvikling

Status og perspektiver for næringsutvikling/tilleggsaktiviteter

Etter en kraftig økning av midler til næringsutviklingstiltak fra 2013 til 2014 (fra kr 180 000 til 730 000), gikk denne potten ned til omkring kr 585 000 i 2015. Tatt i betraktning av at total tamme var redusert fra 2014 til 2015, viser dette et fortsatt god oppmerksomhet om temaet. Vi viser til årsrapporter fra 2013 og 2014 for flere konkrete eksempler.

Tiltak knyttet til næringsutvikling i de utvalgte områdene kan som før deles i fire hovedkategorier:

- **Landbruksdrift**
For alle områdene er fortsatt/økt landbruksdrift og motivasjon knyttet til dette grunnleggende viktig. Å holde oppe trykket i den tradisjonelle drifta er en konstant utfordring. Øya-Nordre Eik melder om landbruksverksted, økt saueproduksjon og en ny honningprodusent, og har innvilgete søknader om *Inn på tunet* og melkerobot. I Nordherad er det holdt kurs i økologisk solbær dyrking. I Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme er det gitt støtte til grøfting og drenering og det meldes om at gårdbrukere bruker større del av tida si på gårdsdrift med tilleggsnæringer. En lenge etterlengtet driftsbygning er på god vei til å bli realisert i Grinde-Engjasete, og på Tarva er det investert i le/hus for utgangsaueene.
- **Råvaresalg og matforedling**
Flere områder satser på lokal matproduksjon i området. I Nordherad er det startet opp arbeid med felles foredlingskjøkken på grendehuset. I området på Rennesøy, hvor Røsslyngen beitelag og Hanasand gård selger råvarer og produkter, har i tillegg reiselivsbedriften Sjøberg Ferie inngått formell avtale om mottak av råvarer fra grunneiere med skjøtselsavtale i 2015. Avtalen innebærer også informasjon, utdeling av brosjyrer og orientering om Utvalgte-satsingen til gjester.
- **Turisme**
Dette er den mest utbredte tilleggsnæringen og omfatter et bredt spekter av gårds- og seterturisme – overnatting, gårdsbutikk, servering og ulike aktivitetstilbud. I Øvre Sunndal ligger to turisthytter innenfor området, det er servering for mindre grupper på Jenstad og diverse småsalg fra Gammelsetra. Flere områder arbeider med konkrete planer om satsing på turisme, eksempelvis Øya – Nordre Eik, Blomsøy-Hestøy og Skålvær og Skei.
- **Håndverksnæring**
To fylker har tidligere meldt om aktivitet som har gitt økt kompetanse og arbeidsplasser knyttet til håndverksfag/bygningsrestaurering. I Skårfvåggi/Skardalen bygges gårdsmuseet nå ut med duodji/håndverksstue i dialog med Sametinget, med tanke på salg og kurs.

I tillegg meldes det om at en regner med at besøksstrategi for nasjonalpark/landscapsvernområde (Seterdalene i Budalen) og kommunal landbruks- og næringsplan (Goarahat og Sandvikshalvøya) vil gi effekt. Kontakt med lokalt næringsliv: Vangrøftdalen-Kjurrudalen melder om kontakt med *Vekst i Os* og i Øvre Sunndal samarbeider brukere og grunneiere med *Gjøra Bygdeutvikling*.

7. Fordeling av midler på ulike formål i 2015

Årlige bevilgning til *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* gikk i 2015 ned fra 14 mill. kroner til 12 mill. kroner, hvorav 6 mill. kroner over Jordbruksavtalen og 6 mill. kroner over KLDs budsjett. Midlene er forvaltet gjennom Landbrukets utviklingsfond (LUF), noe som muliggjør en periodisering på tvers av kalenderår. Når figurer sammenliknes over tid, er det viktig å huske på at den relativt store nedgangen i ramme fra 2014 til 2015 gjør at beløpene til de ulike tiltakskategorier er mindre, selv om andelene kan være ganske like fra år til år.

I 2015 ble det holdt av 351 837 (330 000 + 21 837 som var udisponert fra refotograferingsprosjektet i 2013/14) kroner til sentrale tiltak. Av disse gikk 225 000 kroner til refotograferingsprosjektet som blir gjennomført av NIBIO, 112 500 kroner (inkl. mva.) til å utvikle en nettløsning for formidling og lagring av bilder som utvikles av PressIT, og 5 230 til mat på fagsamling.

Malene for økonomisk rapportering og budsjettinnspill som fylkene bruker synliggjør skillet mellom engangskostnader/investeringskostnader og driftskostnader. Se *Vedlegg 1: Tabell Årsrapportering 2015 Forbruk alle områder*.

Drift og engangskostnader i 2015

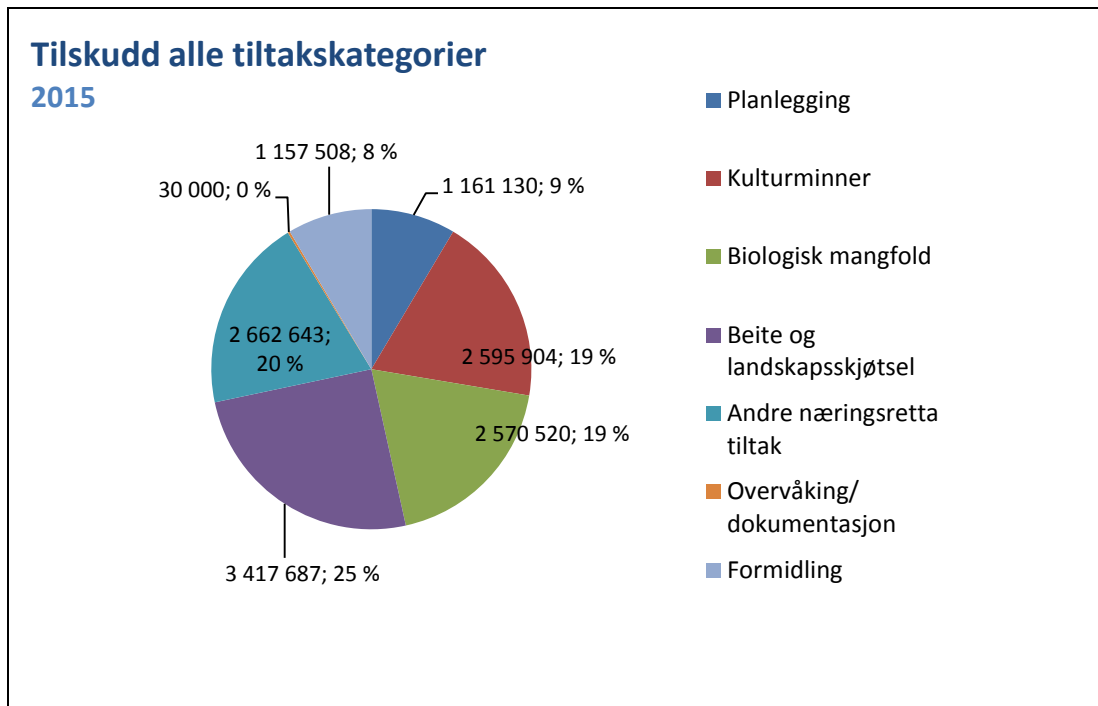
I 2015 fikk fylkene tildelt en ramme på 11 670 000 kroner til tiltak i de 22 områdene. I tillegg har fylkene brukt egne udisponerte og inndratte midler fra 2014, slik at de totalt har fordelt 13 595 392 kroner til tiltak i områdene. Av dette er 7 532 643 kroner investeringstiltak/engangstiltak (55,4 prosent), og 6 062 749 kroner drifts-/skjøtselstiltak (44,6 prosent).

Fordeling ulike tiltakskategorier i 2015

Vi har i årsrapporteringen fra områdene for 2015 valgt å splitte biologisk mangfold og beiterelaterte tiltak/landskapsskjøtsel for å få et bedre bilde av hva som går til mer generelle landskapstiltak og hva som er mer spisset mot naturmangfold. Vi har derfor følgende inndeling i tiltakskategorier: *planlegging/prosess, kulturminner, biologisk mangfold, beite og landskapsskjøtsel, overvåking/dokumentasjon, formidling* og en kategori med *andre næringsretta tiltak*. Kategorien *andre næringsretta tiltak* inneholder blant annet næringsutviklingstiltak, drift av seter, turstier og veier, ryddeaksjoner, maskiner og utstyr, investering i driftsbygning etc. Tabell og figur nedenfor viser bevilget beløp fra *Utvalgte*-rammen til ulike tiltak/miljøformål i alle områder 2015:

Tiltak i 2015	Bevilget beløp kr	Bevilget beløp %
Planlegging	1 161 130	9
Kulturminner	2 595 904	19
Biologisk mangfold	2 570 520	19
Beiterelatert tiltak og landskapsskjøtsel	3 417 687	25
Andre næringsretta tiltak	2 662 643	20
Overvåking/ dokumentasjon	30 000	0
Formidling	1 157 508	8

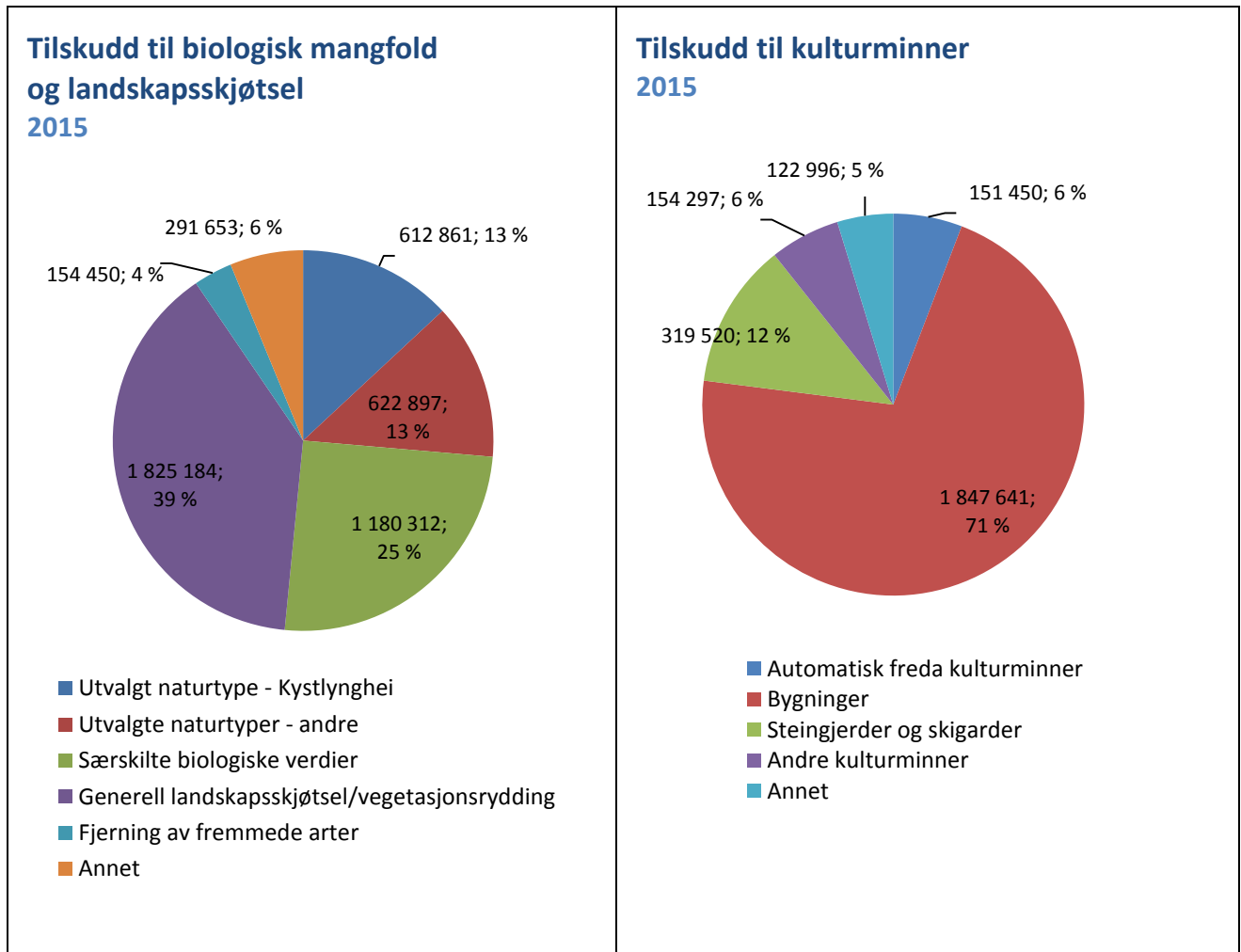
Tabell 4: Bevilget beløp, alle tilskuddskategorier, alle områder i 2015.

Figur 2: Tilskudd alle tilskuddskategorier, alle områder 2015.

Figur 2 gir oversikt over hvordan tilskuddene i 2015 er fordelt på de ulike tiltakskategoriene. Hovedaktiviteten i områdene er fortsatt å ivareta biologisk mangfold og landskapsskjøtsel samt istandsetting og vedlikehold av kulturminner. Sammenliknet med 2014 har det i 2015 vært en nedgang i tilskudd til kulturminnetiltak (fra 29 prosent i 2014 til 19 prosent i 2015). Samlet for tiltak innenfor biologisk mangfold/beite/landskapsskjøtsel har det vært en liten økning fra 2014 til 2015 (35 prosent i 2014 til 44 prosent i 2015). Denne kategorien har vi i år valgt å dele opp. Av de 44 prosentene er 19 prosent biologiske mangfold-tiltak, og 25 prosent mer generell landskapsskjøtsel og beiterelaterte tiltak. Fordelingen på de ulike tiltakskategorier vil variere noe fra år til år. Figur 6 (lenger bak i rapporten) viser hvordan fordelingen på ulike tiltak har vært over en 3-årsperiode.

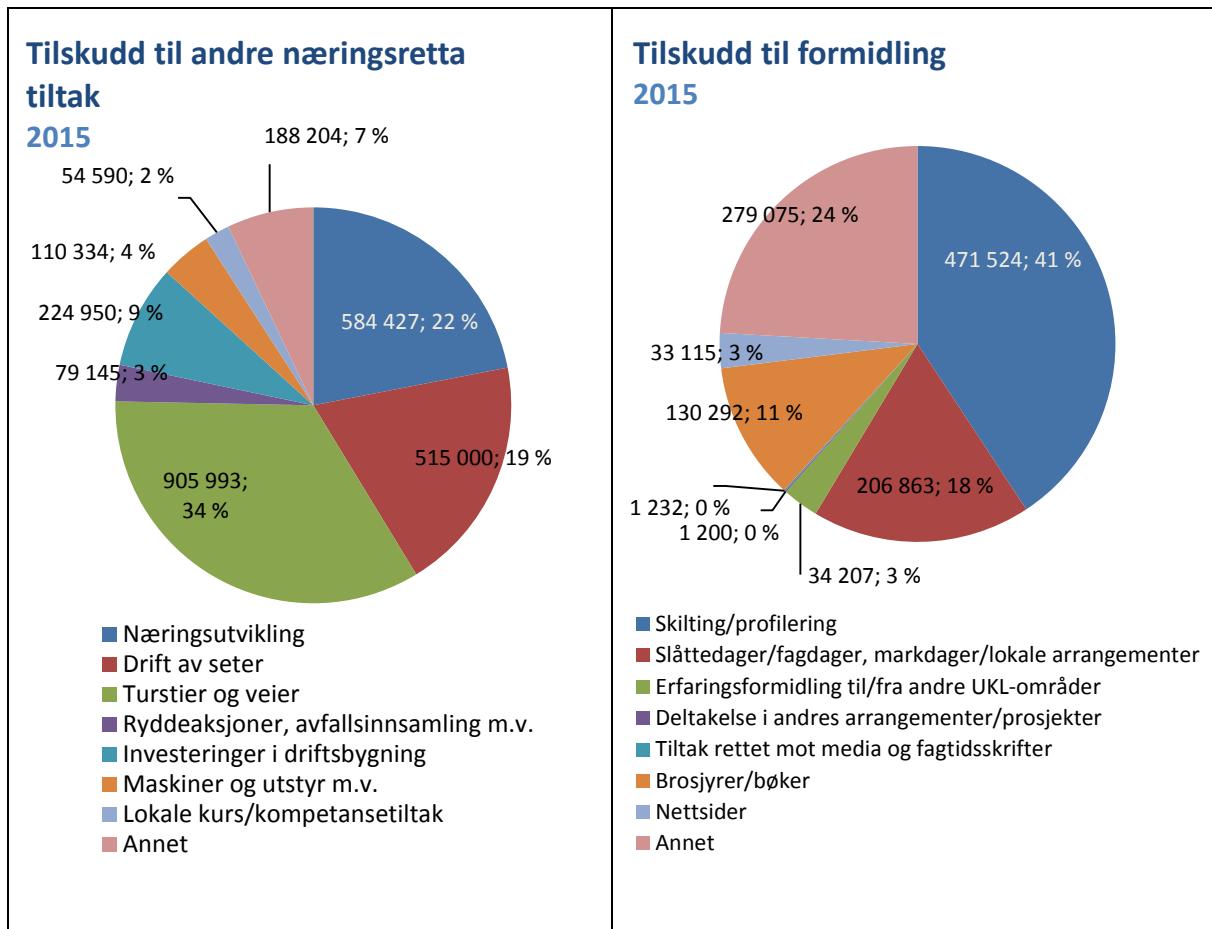
I det følgende kommer figurer som viser hvordan midlene innenfor tiltakskategoriene fordeler seg på de ulike «delkategorier». På grunn av den relativt store nedgangen i samlet ramme fra 2014 til 2015, vil det sammenliknet med 2014 være til dels store reduksjoner i kroner. Andelene vil naturlig variere litt fra år til år. For å se hvordan midlene fordelte seg på kroner og andeler i 2014, viser vi til fjorårets årsrapport.

Figur 3: Tilskudd biologisk mangfold og landskapsskjøtsel og tilskudd til kulturminner, alle områder 2015.

Figur 3 viser at sammenliknet med 2014 har det i 2015 vært en nedgang i andelen midler til beiterelaterte tiltak, og en relativt stor økning i andelen til generell landskapsskjøtsel. Det har også vært en økning i andelen til kystlynghei (som fra 2015 er utvalgt naturtype) og fjerning av fremmede arter, en liten økning i andelen til andre utvalgte naturtyper, og en liten nedgang i andelen til særskilte biologiske verdier.

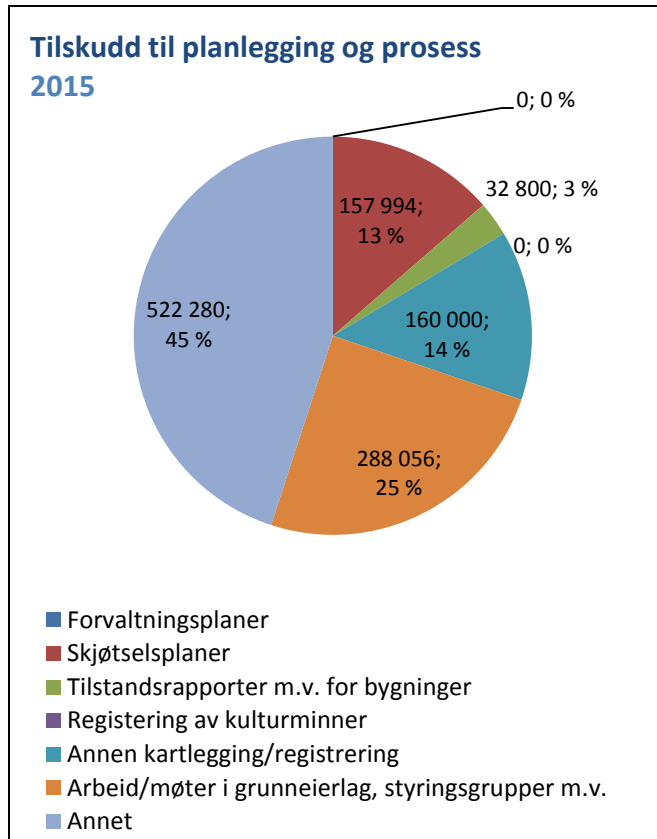
Figur 3 viser videre at mesteparten av midlene innenfor kulturminnetiltakene går til istandsetting og vedlikehold av bygninger, med steingjerder og skigarder som en god nummer to. Dette er som tidligere.

Figur 4: Tilskudd andre næringsretta tiltak og formidling, alle områder 2015

Figur 4 viser tilskudd til andre næringsretta tiltak. Disse tiltakene ble tidligere kalt «andre tiltak». Da hovedtyngden av tiltakene her er nært knyttet til næring, har vi valgt å kalle den «andre næringsretta tiltak». Det har blant annet vært en økning i både kroner og andel brukt på turstier og veier fra 2014 til 2015. Her er det mange områder som har lagt ned en betydelig innsats i 2015. Midler til næringsutviklingstiltak er litt redusert fra 2014 til 2015, drift av seter om lag uendret.

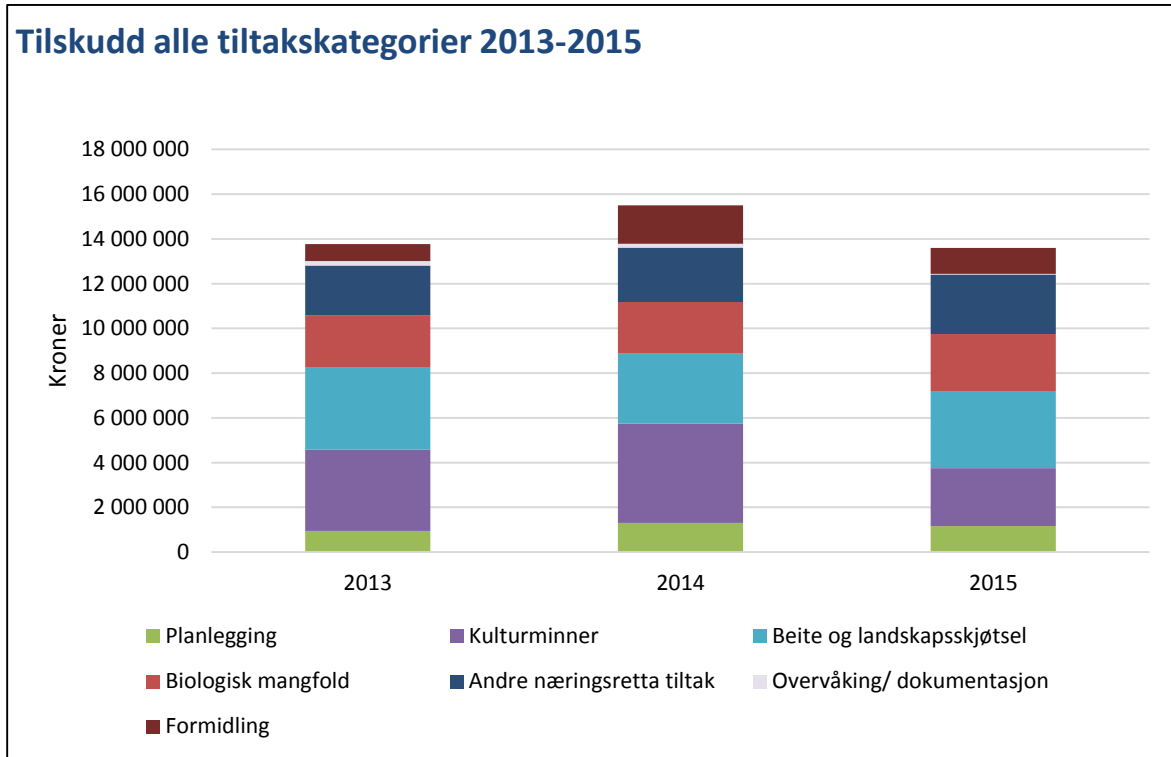
Figur 4 viser videre formidlingstiltakene. Det er et bredt spekter av ulike tiltak her, og ikke uventet gikk størst andel til skilting. Her har det vært en relativt stor økning også i 2015. En stor andel av midlene har, som tidligere, gått til slåttedager/fagdager/markdager, og også i 2015 ble det brukt en del midler på brosjyrer og bøker. Andelen til «annet» er redusert fra 2014. Tiltak er blant annet satsing på strøm til setrene ved Sætersjøen i Vangrøftdalen - Kjurrudalen, hus med bomkasse og infotavle i Budalen, utstilling på Vest-Lista og formidling knyttet til refotograferingen på Tarva.

Figur 5: Tilskudd til planlegging og prosess, alle områder 2015

Figur 5 viser at det brukes en del midler på skjøtselsplaner, arbeid i grunneierlag/styringsgrupper og kartlegging/registrering. Den relativt store andelen på «Annet» her kan forklares med at noen områder har innleid koordinator (Oppland og Finnmark), samt at det i Aust-Agder står en del midler hos kommunen som var tiltenkt prosjekter i 2015, men som er utsatt. Av rapporteringstekniske hensyn er disse plassert under «Annet».

Figur 6 under viser hvordan midlene har fordelt seg på hovedområdene de tre siste år:

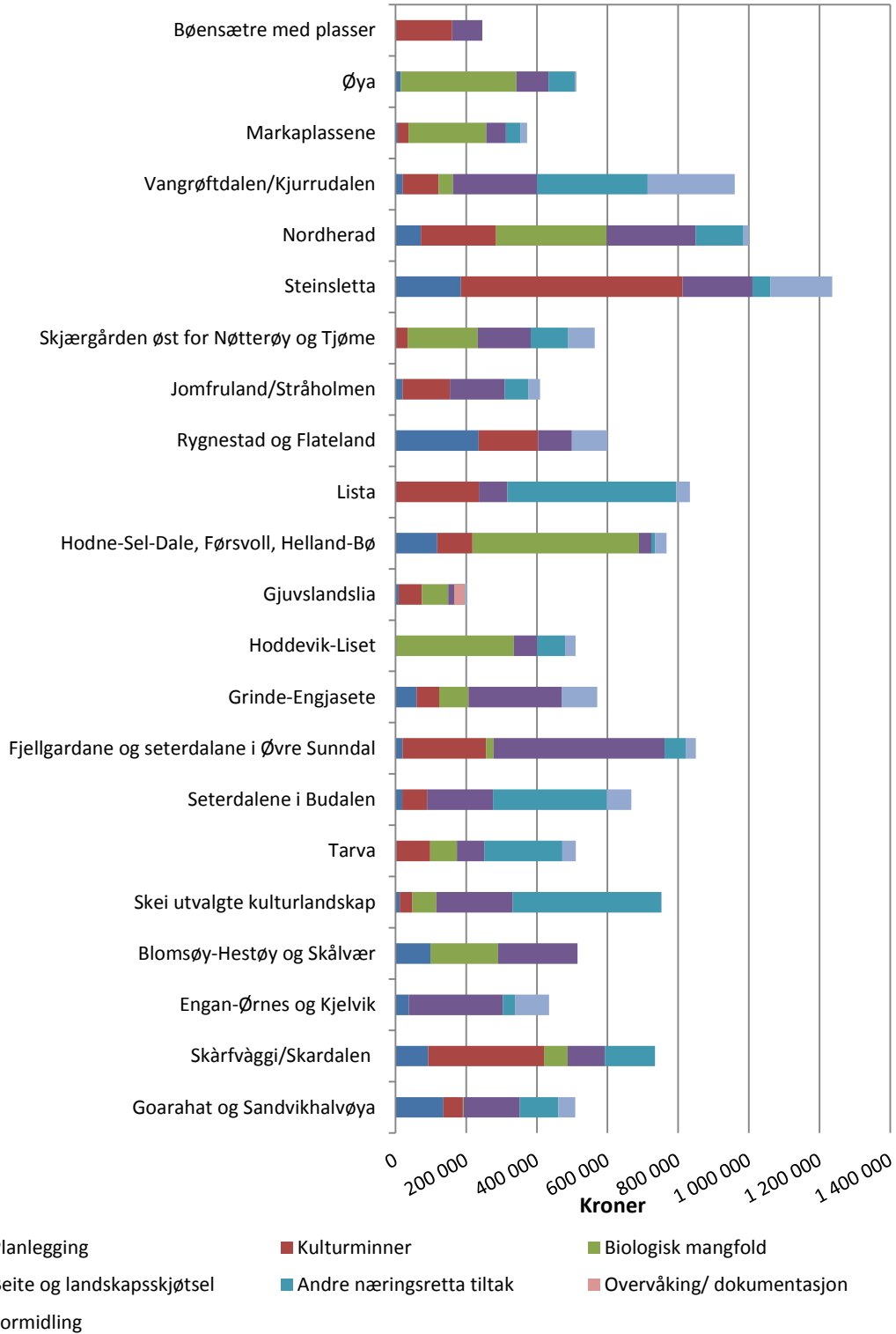

Figur 6: Tilskudd alle tiltakskategorier, alle områder 2013 - 2015

Gjennom rapporteringen foreligger det nå sammenlignbare tall for tre år. Vi har laget en figur som viser hvordan midlene fordeler seg på «hovedtiltaksområder» i denne perioden. Her ser vi at selv om det er endringer fra år til år, holder andelen seg relativt stabile. Det er naturlig at det i en satsing som *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket* vil være variasjoner over tid med hensyn til hvilke tiltak som skal prioriteres.

Figur 7 på neste side viser hvordan de ulike tiltakskategorier fordeler seg på ulike typer tiltak og miljøverdier i det enkelte område.

Tilskudd alle tiltakskategorier, alle områder 2015

Figur 7: Områdenes fordeling, alle kategorier 2015

Vedlegg 1. Årsrapportering 2015. Forbruk alle områder

Tiltak	Forbruk 2015			
	Investeringer/-engangskostnader (restauring, istandsetting m.v.)	Årlige driftskostnader (skjøtsel, vedlikehold m.v.)		
Planlegging	Forvaltningsplaner	0	0	
	Skjøtelsesplaner	157 994	0	
	Tilstandsrapporter m.v. for bygninger	32 800	0	
	Registrering av kulturminner	0	0	
	Annen kartlegging/registrering	50 000	110 000	
	Arbeid/møter i grunneierlag, styringsgrupper m.v.	46 517	241 539	
	Annet (angi hva)	216 513	305 767	
		503 824	657 306	1 161 130
Kulturminner	Istandsetting/skjøtsel av automatisk freda kulturminner	100 000	51 450	
	Istandsetting/vedlikehold av bygninger	1 719 093	128 548	
	Istandsetting/vedlikehold av steingjerder og skigarder	319 520	0	
	Istandsetting/vedlikehold av andre kulturminner	83 979	70 318	
	Annet (angi hva)	122 996	0	
	2 345 588	250 316	2 595 904	
Biologisk mangfold	Istandsetting av kystlynghei	116 700	371 118	
	Skjøtsel av kystlynghei	0	125 043	
	Istandsetting av Utvalgt naturtype (slåttemark m.v.)	321 700	10 728	
	Skjøtsel av Utvalgt naturtype (slåttemark m.v.)		290 469	
	Istandsetting av andre arealer m/særskilte biologiske verdier (trua/prioriterte arter, Utvalgte/trua naturtyper eller naturtyper spesielt viktige for biologisk mangfold.)	474 162	18 998	
	Skjøtsel av andre arealer m/særskilte biologiske verdier (trua/prioriterte arter, Utvalgte/trua naturtyper eller naturtyper spesielt viktige for biologisk mangfold.)	147 979	539 173	
	Fjerning av fremmede arter	109 950	44 500	
		1 170 491	1 400 029	2 570 520
Beite og landskapsskjøtsel	Beiterelaterte tiltak	197 899	1 102 951	
	Generell landskapsskjøtsel/vegetasjonsrydding	554 810	1 270 374	
	Annet (angi hva)	184 353	107 300	
	937 062	2 480 625	3 417 687	
Andre næringsretta tiltak	Næringsutviklingstiltak (angi hva)	570 548	13 879	
	Drift av seter	20 000	495 000	
	Turstier og veier	419 016	486 977	
	Ryddeaksjoner, avfallsinnsamling m.v.	25 000	54 145	
	Investeringer i driftsbygning	224 950	0	
	Maskiner og utstyr m.v.	69 680	40 654	
	Lokale kurs/kompetansetiltak	54 590	0	
	Annet (angi hva)	188 010	194	
	1 571 794	1 090 849	2 662 643	
Overvåking/dokumentasjon	Prøveflater/registrering i marka	30 000	0	
	Annen dokumentasjon	0	0	
		30 000	0	30 000
Formidling	Skilting/profilering	455 997	15 527	
	Slåttedager/fagdager, markdager/lokale arrangementer o.l	133 363	73 500	
	Erfaringsformidling til/fra andre UKL-områder	34 207	0	
	Deltakelse i andres arrangementer/prosjekter	1 200	0	
	Tiltak rettet mot media og fagtidsskrifter	0	1 232	
	Brosjyrer/bøker	120 042	10 250	
	Nettsider	0	33 115	
	Annet (angi hva)	229 075	50 000	
	973 884	183 624	1 157 508	
Totalsum	Alle tiltak	7 532 643	6 062 749	13 595 392

Selected Agricultural Landscapes - a joint commitment

LANDSCAPES OF SIGNIFICANT NATURAL AND CULTURAL VALUE

Agricultural landscapes are formed by people interacting with nature. Settlements and farming have resulted in buildings, stone walls, burial mounds, roads and paths, meadows, heath and pastures, all integrated in the landscape. In some places it has been formed through a process over several thousand years. The biodiversity and cultural heritage of agricultural landscapes depend on continued use. Management is an interdisciplinary and intersectoral task.

AN INTERSECTORAL INITIATIVE

During a large-scale national registration of cultural landscapes in Norway in the 1990's, about 300 areas were designated as nationally valuable cultural landscapes, but many of them were not properly managed to maintain their cultural and biological qualities. Landscape areas that have been formally protected under the Norwegian Nature Diversity Act and the Cultural Heritage Act face the same challenge: formal protection may prevent undesirable activity, but cannot ensure the desired activities.

This is the backdrop for the initiative from the Ministry of Agriculture and Food and the Ministry of Climate and Environment giving a joint assignment to the Norwegian Agricultural Agency, the Norwegian Environment Agency and the Directorate for Cultural Heritage. By 2010, 22 areas had been chosen for special management, on the basis of input from regional authorities covering agriculture, nature and cultural heritage. There are two main underlying criteria: the areas should have important values in terms of both natural and cultural heritage, and there should be a realistic prospect of ensuring long-term farming.

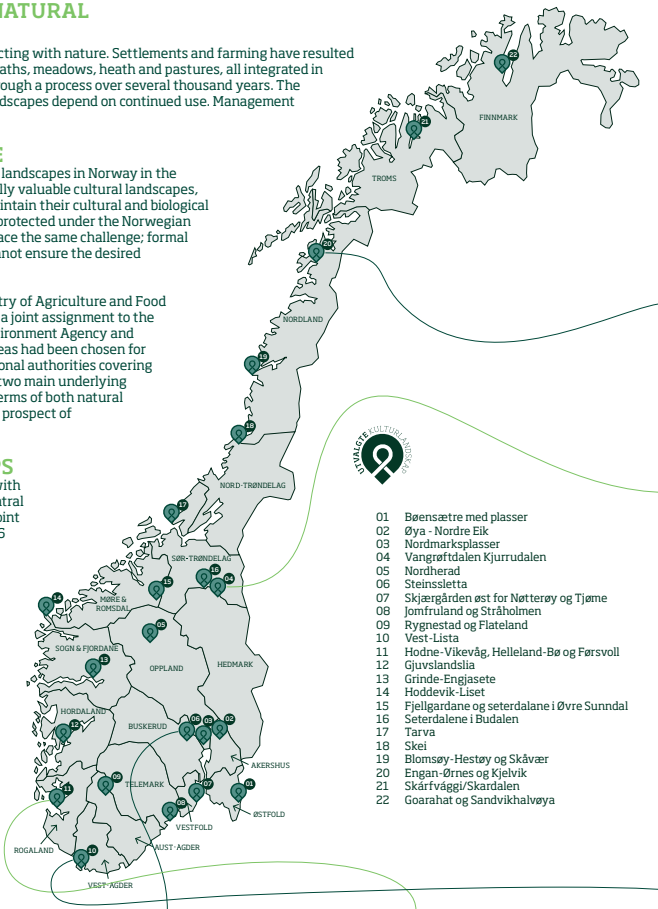
PRIVATE-PUBLIC PARTNERSHIPS

Management is based upon voluntary agreements with the farmers - in private-public partnerships. The central means are not legal but economic. The funding is a joint venture between the two ministries involved, with 6 million NOK (ca. 700 000 Euro) from each in 2015.

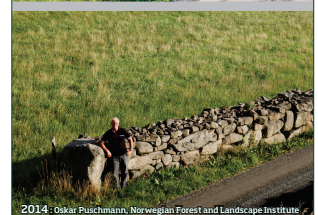
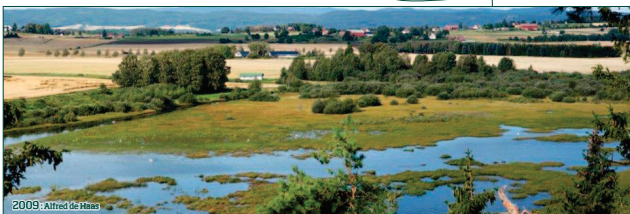
The voluntary agreements are linked to plans for management and maintenance, assuring that farming and upkeep are carried out in a way that the cultural and natural values will be safeguarded. The regional agricultural authorities play an important role in the daily management, while the environmental authorities are important partners, as well as the local municipalities.

THE VARIETY OF AGRICULTURAL LANDSCAPES

The prospect for the future is to increase the number of areas in order to cover the variety of agricultural landscape types in Norway. In order to achieve this we need to identify and manage additional areas.

- 01 Bøensætre med plasser
- 02 Øya - Nordre Eik
- 03 Nordmarksplasser
- 04 Vangrøftdalen Kjurrudalen
- 05 Nordherad
- 06 Steinsletta
- 07 Skjærgården øst for Nøtterøy og Tjøme
- 08 Jomfruland og Stråholmen
- 09 Rygnestad og Flateland
- 10 Vest-Lista
- 11 Hodne-Vikevåg, Helleland-Bø og Førsvoll
- 12 Gjuvslandslia
- 13 Grinde-Engjasete
- 14 Hoddevik-Liset
- 15 Fjellgardane og seterdalane i Øvre Sunndal
- 16 Seterdalene i Budalen
- 17 Tarva
- 18 Skei
- 19 Blomsøy-Hestøy og Skåvær
- 20 Engan-Ørnes og Kjølvik
- 21 Skårfvaggi/Skardalen
- 22 Goarhat og Sandvikhalvøya

PHOTOS TO DOCUMENT CHANGE AND INCREASE AWARENESS

A photo project has been initiated with the Norwegian Forest and Landscape Institute. Landscape photos are re-photographed, showing historical change and recent results of the activity in the areas. Some photo comparisons span as much as over 100 years, while others show changes within the last few years. Showing these photos in local meetings has proved to communicate landscape values in an excellent way to the owners - leading to increased awareness and pride.

EVALUATION

Selected Agricultural Landscapes was evaluated in 2013. The conclusion was positive, from both landowners and public authorities. Success factors are flexibility, long term management and the fact that the agreements are voluntary. This, and a good balance between farming and safeguarding the natural and cultural heritage, has made the landowners increasingly positive.

